

De avond is ongemak

door Nora van Laar

Achtergronden en uiterlijke beschrijving

De avond is ongemak van Mariëke Lucas Rijnveld (Nieuwendijk, 20 april 1991) verscheen op 31 januari 2018 bij uitgeverij Atlas Contact. In februari daarop werd de roman gekozen tot 'boek van de maand' van het televisieprogramma *De Wereld Draait Door*. Het werk verscheen in alle besesellerijsten, werd de bestverkopende literaire roman van de Boekenweek en werd genomineerd voor de Jan Wolkers Prijs 2018. In maart 2018 was het al aan de zesde druk toe. In hetzelfde jaar verscheen bij uitgeverij Dedicom de luisterversie, gelezen door televisiepresentatrice Dieuwertje Blok. In 2019 zal het boek in het Engels en Duits verschijnen bij respectievelijk Faber & Faber en Suhrkamp.

De avond is ongemak bestaat uit drie delen: 'DEEL I', 'DEEL II' en 'DEEL III'. Elk deel bevat een aantal korte titelloze hoofdstukjes, slechts Arabisch genummerd. Deel I bestaat uit vier hoofdstukjes, Deel II uit twintig en Deel III uit dertien. De roman in zijn geheel draagt een motto ontleend aan het werk van Maurice Gilliams: '*De onrust schenkt vleugels aan de verbeelding*'. Het eerste deel heeft een motto meegerekregen, ontnomen aan de *Verzamelde gedichten* van Jan Wolkers (2008):

*Er staat geschreeven, 'ik maak alle dingen nieuw!'
Maar de akkoorden zijn een waslijn van verdriet,
Messcherpe vlagen knakken het geloof
Van hem die weg wil vluchten uit dit wrede begin.
De ijzeregen geselt bloet tot glazig moes,
Een hondsvot schuift zijn pels kurkdroog in het geweld.*

Ondanks dat *De avond is ongemak* op het voorblad 'roman' wordt genoemd en niet als autobiografisch geschrift mag worden beschouwd, vormen elementen uit het leven van de auteur wel degelijk het uitgangspunt van het verhaal. Tegenover Arjan Visser vertelt Rijnveld dat ook zij in een gereformeerd boerengezin is

opgegroeid. Toen zij drie jaar oud was, verloor ze haar twaalfjarige broer bij een verkeersongeluk. Daarna had ze altijd het gevoel iets te moeten goedmaken en ervoor te zorgen dat haar ouders niet nog verdrietiger werden. Intussen werd ze steeds angstiger en begon ze dwangmatig gedrag te vertonen. Bang ziek te worden, met de mogelijkheid dat haar ouders nog een kind zouden verliezen, wilde ze haar jas niet meer uitdoen. Niemand vroeg haar hoe het was een broer te verliezen. Gevolg van dit alles was dat ze zich naar de wil van haar ouders heeft gevormd en niet meer wist wie ze was.

Inhoud

Deel I

'Ik was tien en deed mijn jas niet meer uit.' Ik-verteller Jas zit in groep 7. Vanwege de kerstvakantie is ze thuis op de boerderij, samen met haar oudere broers Mathies en Obbe en jongere zusje Hanna. Het heeft flink gevoren en Mathies gaat voor moeder op de schaafts een paar kerstkaarten bezorgen. Jas zou graag mee-willen, maar haar broer vindt haar nog te klein: hij gaat namelijk helemaal naar 'de overkant', de andere kant van het meer. Maar, belooft hij, als ze groter is, mag ze mee. In haar boosheid wenst Jas dat God haar broer neemt in plaats van haar lievelingskonijn Diewertje waarvan ze vermoedt dat het op het kersmenu staat. Die avond komt de vecarits vertellen dat Mathies in een wak is gereden en verdronken. Buurvrouw Lien tuigt de kerstboom af en krtigt het eten voor het kerstmaal uit de koelkast mee. Vanaf dat moment kan Jas niet meer naar de wc. 'Ik kon mijn poep vasthouden, niets wat ik niet kwijt wilde hoefde ik vanaf nu nog te verliezen.'

Deel II

Jas zit in de brugklas. Obbe vijf klassen hoger op het wvo, Hanna zit in groep 6. Hanna droomt van de stad aan de overkant van het meer. Maar haar oudere zusje durft niet aan vertrek te denken. Ze wil hun ouders niet nog meer verdriet aandoen. Om dezelfde reden houdt ze haar jas aan: als bescherming tegen ziektekiemen en daarmee een mogelijke dood. Intussen verslechtert de sfeer tussen vader en moeder merkbaar, de liefde tussen de twee lijkt over. Om haar ouders weer aan het vrijen te krijgen, houdt Jas twee padden in een emmer onder haar bureau. Als die gaan paren, denkt ze, zal dat vader en moeder vast beïnvloeden. Ze verhuist naar Mathies' slaapkamer op de vliering en slaapt in zijn bed.

Nu hun ouders hun overgebleven kinderen niet meer ondersteunen, zoeken deze elkaar op. 'De Drie Koningen' noemt Jas het clubje. Maar Obbe biedt niet de gewenste bijstand. Tot schrik van zijn zussen verdrinkt hij, experimentierend met de dood.

zijn hamster Tiesje in een glas water. In hun seksuele ontdekkingsstocht sterft een dwergkonijnje wanneer Obbe de grote Dieuwerfje met het dierfje laat paren. Bij Hanna stopt hij lipjes van colablikjes in haar vagina.

Lange tijd biedt het gezelschap van haar jongste zusje Jas nog soclaas; vooral 'Het Plan' om samen naar de overkant te gaan, houdt de meisjes gaande. Ze menen daarvoor een redder nodig te hebben. Voor Jas is dat de vecarts. Beide meisjes ontdekken intussen hun seksualiteit, maar terwijl Hanna haar grote zus toont hoe ze zichzelf bevredigt, houdt Jas het bij heupbewegingen op haar oude teddybeer.

Dan breekt er onder de koeien mond-en-klaauwzeer (MKZ) uit. In de gebieden waar de ziekte wordt geconstateerd, wordt alle vec geruimd. Jas is niet gewensd in de stallen waar vader en Obbe de komst van het destructiebedrijf voorbereiden. Binnen wacht haar moeder, die nu toch echt vindt dat die Jas uit moet. Bij het zien van het afmaken van de koeien, bedenkt Jas dat ze Hanna moet vertellen dat ze Het Plan voorlopig niet kunnen uitvoeren. Zoveel verdriet kunnen ze hun ouders nu niet aandoen. Nu de koeien weg zijn, verdwijnt de laatste regelmatig op de boerderij. Obbe vloekt en komt diep in de nacht beschonken thuis. Jas vraagt hem vaders taak over te nemen haar ontlastingslos te krijgen. Dat betekent dat nu haar broer met zijn vingert in haar anus draait. Hij gebruikt het tegen haar: als ze dit aan hun ouders vertelt, zal hij Dieuwerfje vermoorden en het meisje haar jas uittrekken.

En dan kan Jas eindelijk poepen, in een kuil achter een schuur. Als ze de boel heeft dichtgegooid, zet ze er een takje in [...] zodat ik onthoud waar ik een stukje van mezelf heb verloren. Wanneer ze, nu samen met haar schoolvriendinnetje Belle, haar seksuele zoektocht voortzet, komt Obbe erbij. Hij brengt een koeienseminatiepuit bij Belle in, waarbij hij zijn zus tot assistentie dwingt. Wanneer hij stikstof in haar achterste spuit, schreeuwt het meisje het uit van de pijn.

Ten slotte heeft ook vader genoeg van zijn dochters Jas. De volgende dag zal hij hem uittrekken. Het is de druppel voor Jas, bij wie het verlangen naar de overkant gaandeweg weer is gegroeid. Die dag dwingt Obbe haar eerst nog vaders mooiste haan met een hamer dood te slaan. Daarna gaat ze naar binnen, direct door naar de kelder waar ze met haar padden in de vrijezer gaat liggen. De stok waarmee ze het deksel openhield, schopt ze weg. 'Ik kom eraan, lieve Matthies', fluistert ze. En dan wordt het pikkedonker en stil. 'Jij stil.'

Interpretatie

*Thematiek /
Genre /
Vertelsituatie*

De avond is ongemak is meer dan een roman over de gevolgen van de dood van de broer van ik-verteller Jas Mulder op haar en haar familie. Het is ook een roman over de zoektocht van een meisje in de puberteit naar haar eigen identiteit. De eerste omschrijving maakt het boek tot een psychologische roman, de tweede meer specifiek tot een *coming of age*-roman. Vanwege het boerenmilieu kan men *De avond is ongemak* bovendien als streekroman kwalificeren, al is hier de aloude plattelandsnostalgie vervangen door een grimmig verstikkende sfeer waaraan voor de betrokkenen geen ontsnappen mogelijk lijkt.

*Plaats van
handeling*

De boerenomgeving bepaalt de grenzen waarbinnen de gebeurtenissen zich afspelen. Het decor wordt ingeperkt door de contouren van de ouderlijke boerderij en haar directe omgeving, met als verst bereikbare punt het naburige meer. Het gaat om een veehouderij die vermoedelijk in Friesland ligt.

*Titelverklaring /
Motto's*

Deze provincie wordt niet bij naam aangeduid, maar in het dorp staat een brievenbus met de postcodes 8000-8617, postcodes die thuishoren in Gelderland, Overijssel, Flevoland en Friesland. In al deze provincies liggen gebieden waar het strenge toerisme de geloof waartoe Jas familie behoort, wordt aangehangen. Het gegeven dat de Noordzee soms in de verte oplicht, doet de eerste provincies echter afvallen. Verwijzingen naar Friese doorlopers en Friese koek doen de rest; Jas' overlevende broer draagt de typisch Friese jongensnaam Obbe.

De afgebakende ruimte benadrukt de benauwde gezins-sfeer. Hoewel er niet over Marthies' dood wordt gesproken, is het verdriet altijd aanwezig. Jas ervaart het als een voortdurend ongemak. Regelmatig valt dit woord, zoals in de belofte die het meisje aan haar padden doet:

Thematiek

Ik zal beloven dat ik jullie op een dag meeneem naar het meer. Dan laten we ons samen afdrijven op een lelieblad, en misschien, heel misschien, durf ik dan zelfs mijn jas uit te doen. Al zal het even ongemakkelijk zijn, maar volgens de dominee is ongemak goed, in ongemak zijn we echt.

Ook de titel, die trouwens niet letterlijk in de tekst voorkomt, en de motto's sluiten hierbij aan. Vervang het woord 'onrust' in het motto van Gilliams door 'ongemak' en de lezer begrijpt waar Jas' wilde verbodding vandaan komt. Wolkers motto voor deel I verwijst naar Jas' wens weg te vluchten van alle verdriet dat haar in het prille begin van haar leven overkomen is.

In deze ongemakkelijke omgeving kan Jas zich niet ontwikkelen. Ze is in haar puberteit, maar weet zich geen raad met haar

ontluikende seksuele gevoelens. De piempjes van de porseleinen kerstengeltjes intrigeren haar, ze gluiert door de heg naar haar plassende buurjongtjes, bekijkt het geslacht van haar broer Obbe. Maar veel verder komt ze niet. De ontdekking van zelfbevrediging en het verlangen naar seks met een naakte man zoals haar zusje Hanna ervaart, kent ze niet. Haar lustgevoelens stilt ze met heupbewegingen op haar teddybeer.

Eigenlijk wil Jas zich helemaal niet ontwikkelen. Ze wil het verleden juist bewaren, met als gevolg dat ze alles om haar heen probeert vast te houden. Verwoed verzamelt ze alles van vroeger: een scherf van haar oude spaarpot, Dieuwertjes snootharen die Obbe heeft afgeknipt; haar ontlasting; haar ze niet meer gaan.

Haar enige uitlaatklep is de fantasie over de ontsnapping naar de overkant, doelend op de overkant van het naburige meer waar de stad ligt. Daar zal ze zichzelf kunnen zijn, weg van haar ouders die geen aandacht meer hebben voor hun overgebleven kroost. Samen met Hanna fantaseert Jas hoe ze dit plan, 'Het Plan', ten uitvoer kunnen brengen. Nog te jong om zelf te kunnen handelen, wensen ze zich een redder. Aanvankelijk lijkt zanger Boudewijn de Groot geschikt, maar voor Jas wint de veerarts, de enige die zich werkelijk in haar geïnteresseerd toont. Wondend aan de overkant van het meer is hij het enige lijfje naar de vrije buitenwereld.

Maar de fantasie verandert de werkelijkheid niet. Vader schopt en schreeuwt en dreigt met vertrek, moeder doet mechanisch het huishouden en vermagert zienderogen. De twee ruziën de hele dag. Jas' idee dat haar padden alles weer goed zullen maken, werkt niet.

Het is een van de vele voorbeelden van het magisch denken dat haar fantasie domineert. Zonder enige terughoudendheid verbindt ze allerhande zaken met elkaar. Omdat Hitler net als tenslotte Marthies' dood op haar geweten omdat ze had gewenst dat God hem in plaats van haar konijn zou nemen. Gemakkelijk redeneert ze door naar moeder die de kelder wel met voedsel vult, maar steeds minder daarvan op tafel zet.

De conclusie moet wel zijn dat moeder daar anderen verzorgt. En mensen die zich verborgen houden, zijn onderduikers en onderduikers zijn Joden. Het verband tussen voedsel en de gevoelde leegte na Marthies' dood is ontstaan toen buurvrouw Lien het geplande kerstmaal mee naar huis nam. Met de redenering verschaft Jas zich meteen een verklaring voor moeders kille houding, die haar liefde immers al aan anderen geeft. Voor haar zijn vader en moeder alleen nog functies; hun eigenaam noemt ze dan ook niet in haar verhaal.

Maar broer en zus krijgen wel een naam; bij hen zoekt Jas geborgenheid. In haar ogen vormen ze een driemanschap, een

Personages

Thematiek

verbond waarbinnen ze overleind kan blijven. De Drie Koningen noemt ze het, naar de drie wijzen die de ster volgen, hier symboolsch op te vatten als Jas' zoektocht naar Matthies. Voor zichzelf heeft Jas geen naam. Door het stagneren van haar persoonlijke groei is ze in feite niemand meer, ze is alleen nog een buitenkant: een jas.

Maar Jas kan de normale gang der zaken niet regenhouden. Het leven gaat nu eenmaal door en ook Hanna en Obbe gaan op hun pad naar volwassenheid hun eigen weg. Na de ramp met de MKZ beridt vader zich toch weer voor op een nieuw stel koeten. Al tijdens het ruimen van het vee heeft Obbe zich de volwassen zoon naast vader betoond. Maar dat betekent toch niet dat hij Jas geheel aan haar lot overlaat. Door de tijden heen heeft zich een vader-slachtofferrelatie tussen hen ontwikkeld. Onder bedreiging van verraad aan hun ouders over onder andere haar bedplaatsen dwingt de jongen zijn zus keer op keer tot een 'offer'.

Daarbij gaat het van kwaad tot erger. Zonder scrupules maakt hij zijn zus medeplichtig aan Belles verkrachting en ten slotte laat hij haar hun vaders mooiste haan vermoorden, een daad waarover hij het meisje ook nog eens bespot omdat ze zomaar doet wat hij zegt. Maar voor Jas betekent het dat ze heeft leren doden, ze kan nu de hand aan zichzelf slaan. Van het verleden heeft ze al afscheid genomen door zich te ontlasten achter de schuur; daarmee had ze al het eerste stukje van zichzelf verloren. Het vooruitzicht dat vader haar haar zal afnemen, is de laatste druppel.

Hiermee is 'de overkant' niet meer de andere kant van het meer, maar de andere kant van het leven, waar Matthies wacht. Met haar broers dood als voorbeeld kiest Jas voor de vriesdood, daarmee zelf diens belofte inlossend die hij haar deed toen hij alleen op pad ging. Alleen een heel optimistisch lezer hoopt nog op redding. Iedereen is ver weg. Vader en Obbe maken de stallen gereed voor de nieuwe vee stapel, moeder heeft bezoek van de oudertinggen van de kerk, Hanna speelt buiten. Sinds het ruimen van de koeten heeft de veearts zich niet meer laten zien.

Het doek valt voor Jas aan het eind van het jaar van de MKZ-crisis. Het jaartal wordt niet genoemd, maar deze vond plaats eind voorjaar, begin zomer 2001. In combinatie met het gegeven dat Matthies voor de onlans door hem geschaarste poldertocht een herinneringsmedaille met '2000' erop heeft gekregen, leidt dit tot de conclusie dat de verelde tijd een jaar beslaar: van even voor kerst 2000 tot sinterklaastijd 2001.

Binnen dit bestek vindt er tussen deel I en deel II een tijd-sprong plaats van kerst 2000 naar ongeveer februari, april 2001, wanneer Jas twee pades vangt tijdens de jaarlijkse paddentrek naar het meer. Deel III ligt qua tijd direct in het verlengde van

Tijd

Opbouw

deel II. Het verhaal wordt chronologisch verteld, een heel enkele keer onderbroken door een kleine tijdsprong terug. Deel I, met de beschrijving van Marthies' dood, krijgt door deze opzet de betekenis van proloog voor het werkelijke verhaal over de effecten van zijn sterven op Jas en haar familie. Deel II beschrijft de ontwikkeling met als hoogtepunt het doden van de zieke koeten. Deel III bevat de afwikkeling naar Jas' einde.

De periode wordt niet alleen gedomineerd door dat jaar '2000' en indirect door de -crisis. Vele zaken kleuren het tijdsbeeld. De kinderen eten Bros-reepjes en smeten Duo Penotti op hun brood. Obbe beluistert op zijn discman Westlife en Robbie Williams. Moeder kijkt van achter de strijklipbank *Lingo*, terwijl Jas' favoriete programma het *Sinterklaasjournaal* is, vooral vanwege presentatrice Dieuwertje Blok. Haar liefde voor deze 'krullenmevrouw' gaat zo ver dat ze haar lievelingskonijn naar haar vernooemt, ook al is dat een mannetje.

Maar voor Jas is niets louter wat ze ziet; elke beweging, elk gebaar geeft ze een beklemmende lading mee waardoor de dood altijd en overal aanwezig is. In de vele dode dieren op het erf, in het water – het medium waarin Marthies verdronk – dat de badkuip en het waterbed van vader en moeder vult en tot ijs wordt in de bevroren plassen op het erf. Het sterfmoet, ingezet met Marthies als ster van Bethlehém, komt terug als de sterren op de jassen van de Joden en de fluoriserende plakplaatjes op het plafond van Jas' kinderkamer die vader er een voor een weer afpeutert. En zo wordt het letterlijk en figuurlijk steeds donkerder in Jas' leven, tot het laatste licht wordt gedooft in de vriezer. Voor Jas is de beeldtaal de enige manier om haar gedachten en emoties te kunnen verwoorden. Maar al te vaak ontleent ze haar metaforen aan de kleine leefwereld van de boerderij – met zijn prominente rol voor mest en voortplanting – en het gereformeerde milieu. In onder andere de beschrijving van de kerkdiensten tijdens de MKZ-crisis komen beide sferen samen. Zittend tussen de kinderen op de balustrade naast het orgel overziet Jas de menigte, 'een zee van zwarte hoedjes die zo van bovenaf op de eidoelers van gierende leken [...]'. Sommige kinderen 'onderstonden hun gezicht alsof het een kerksak was die ze niet door wilden geven'. Als vader opspringt en roept dat de dominees de oorzaak van alles zijn, zijn niet als droge mest die maar moeilijk door makkelijk zijn, wordt het doodstil. En: 'Stiltes die ongevoelzaam van alles zijn, zijn niet als droge mest die maar moeilijk door moet'.

Ongemakkelijke stiltes in een omgeving waar al zoveel wordt gezwegen. Een passender omschrijving had Jas niet kunnen kiezen.

Context

De avond is ongemak is Rijsdijk's debuutroman. Het werk lijkt een voortzetting van de dichtbundel *Kalypso's*, die de schrijfter in 2015 publiceerde. Ook hier treft de lezer lange zinnen vol associaties en beeldspraak en een thematiek rond het boerenleven, de vergankelijkheid van het lichaam, de overgang van kind-zijn naar volwassenheid en de gestorven broer.

In de Nederlandse literatuur kan Rijsdijk's roman op verschillende manieren naast andere worden geplaatst. Gaat men uit van de beschrijving van het gereformeerde milieu dan denke men allereerst aan het werk van Jan Wolkers, door Rijsdijk's mateloos bewonderd om zijn onverbloemde schrijfstijl en het feit dat hij zonder enige terughoudendheid gebruikmaakt van gegevens uit zijn eigen leven. Arjan Visser vertelt ze dat de kennismaking op negentienjarige leeftijd met *Terng naar Oegstgeest* (1965) voor haar een eyecopener was. Maar men kan natuurlijk ook denken aan de boeken van Maarten 't Hart, Jan Siebelink, Robert Haasnoot en Franca Treur. Het thema van de gestorven broer of zus is, naast in het al genoemde *Terng naar Oegstgeest*, ook te vinden in bijvoorbeeld *Het gemaal* (2000) van Noë Frank en *Junie* (2009) van Gerbrand Bakker.

Maar al te vaak spelen deze romans over het gereformeerde geloof op het platteland, een omgeving die ook een vergelijk met de boeken van Naomi Rebekka Bookwijt en Maarten van der Graaff mogelijk maakt. De overeenkomst met de debuutroman *Het smelt* (2016) van de Belgische Lize Spit die ook door verschillende recensenten is opgemerkt, ligt vooral in het feit dat het ook hier om een kleine, van de buitenwereld afgesloten groep jongeren gaat die de normale omgangsvormen overtuigen. Vanwege de innerlijke verstoring van de identiteit van de hoofdpersoon en de overtuiging van de geaccepteerde algemene normen liggen teksten als *De avond is ongemak* en *Het smelt* in de lijn van het poststructuralisme. Voor de interpretatie van het abstracte geldt Julia Kristeva, met name in haar *Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection* (1980), als autoriteit.

Waarderingsgeschiedenis

Veel recensenten reageerden onvoorwaardelijk positief op *De avond is ongemak*, waarbij vooral Rijsdijk's beeldende stijl de hemel in werd geprezen. Dergelijke reacties vinden we bij Joep van Ruiten (*Dagblad van het Noorden*), Miriam Piters (*Tzum*),

Kees 't Hart (*De Groene Amsterdammer*), Engellina (*Hebban*) en Lies Schut (*De Telegraaf*). Het diepst gaat Kees 't Hart crop in:

En zo kom ik bij de grootste kracht van dit hallucinerende debuut. Al in haar dichtbundel *Kalfsvies* blinkt Rijknevel uit met een niet-afhaltende storm van beelden, die zo ongeveer van de bladzijden af tuimelden. Beelden in beelden, te veel om hier te citeren. Maar ook haar roman barst uit zijn voegen van de altijd rake, scherpe, gruwelijke, soms gewoonweg gesciste beelden. Ze maakt alles zichtbaar zoals een toverfee het ene beeld na het andere uit haar toverstok te voorschijn laat springen.

Critici als Merrens (*Het Parool*), Entius (*Trouw*) en Van den Dool (*de Reactor*) noteren naast hun positieve oordeel een minpuntje. Merrens beaamt de stilistische kwaliteiten van de schrijfster, maar vraagt zich af waarom deze zich zo spiegelde aan Lize Spit (*Het smelt*). Entius vindt de stijl prachtig, maar het is haar allemaal iets te veel. Van den Dool beargumeneert zijn kritiek het meest uitgebreid:

Rijknevels overdaad aan beeldspraak verhuut dat haar personages nogal archaïsch zijn. Waar gedragen uitspraken in haar poëzie de juiste lading kregen, zijn deze aforismen in haar proza te veel van het goede – zeker gezien het feit dat we door kinderoggen kijken: [...] 'Alles wat ongewild de aandacht trekt moet je verwijderen', enzovoort.

Verder meent de criticus:

[...] Het was mooi geweest als de oplopende spanning en escalatie ook in Rijknevels taalgebruik terug was te zien. Als de vergelijkingen van een toenemende seksualiteit, bewustzijn van de omgeving doortrokken waren geweest. Ook nu is elke vergelijking raak en origineel, maar die is alleen treftzeker als die wordt ingezet wanneer er iets op het spel staat.

Van Houwelingen (*de Volkskrant*) vindt net als Entius dat de schrijfster de negatieve sfeer goed kan oproepen, maar dat ze soms doordraaft. Kwajikter vindt hij dat er inhoudelijk veel niet klopt; zo begrijpt hij niet hoe de padden zo lang kunnen overleven zonder eten. Bovendien vindt hij dat te veel scènes op elkaar lijken en plotlijntjes niet worden afgemaakt. Zijn conclusie is dan ook: 'Mankelementen die zo in het oog springen kunnen niet worden verhuuld. Zelfs niet door de mooie sfeerbeeldtaal van Rijknevel.' Een aantal hierboven genoemde oordelen vinden we ten slotte ook bij De Veen (*NRC Handelsblad*). Ook voor hem is Rijknevels

taalgebruik de grootste attractie, al maakt hij wel de kanarke-
ning dat sommige metaforen onzuiver zijn; zo vindt hij een tong
die 'als een vaargeul in de mond' ligt, ronduit gek. Net als Van
Houwelingen meent hij dat 'as' naïviteit en kinderlogica niet
stroken met de wijsheden die zij tijdens haar reflecties debiteert.
Als voorbeeld noemt hij: 'We leren om mensen uit een wak te
redden, maar boven water weten we niet hoe we iemand op het
droge moeten houden.' En die padden die zonder eten blijven
leven, kan hij niet meer als dichtertelijke vrijheid zien. Verder staat
hem de opeensapeling van wreedheden in de tweede helft van de
roman tegen. Het wordt hem dan te voorspelbaar in de zin dat
de geschiedenis alleen nog maar slecht kan ahopen.

Ten slotte wijst ook hij naar Spits *Het smelt*, maar in dat boek
ontdekt hij nog een geloofwaardige verteller, een spannende plot
en een 'sprankje van het o zo menselijke streven naar geluk. Over
De avond is ongemak kan hij alleen maar concluderen: 'Het enige
wat dit boek lijkt te willen, is ons laten lijden.'

Voor deze bespreking is gebruikgemaakt van:
Marieke Lucas Rijneveld, *De avond is ongemak*, eerste druk,
Amsterdam 2018.

Secundaire literatuur

- Arjan Visser, Ik kan niet niet schrijven. In: *Trouw*, 27-1-2018. (interview)
Sara Beekeljon, Gehuld in een jas, het onheil buiten de deur. In: *de Volks-
krant*, 3-2-2018. (interview)
Yolanda Entius, God is minder op 'de zaak'. In: *Trouw*, 3-2-2018.
Dienuwertje Mertens, Grimmig literair zusje van Lize Spit. In: *Het Parool*,
3-2-2018.
Miriam Pijters, Steeds vaker hoop ik dat iemand me vindt. Op: *Tzum lite-
rair weblog*, 5-2-2018.
Joep van Ruiten, De ontvruchting van een kinderleven. In: *Dagblad van
het Noorden*, 9-2-2018.
Kees 't Hart, Intense puber. In: *De Groene Amsterdammer*, 22-2-2018.
Engellina, Rijke taal op schrale bodem. Op: *Hebban*, 27-2-2018.
Bo van Houwelingen, Rijneveld vangt de leegte van het boerengezin in
genadeloze beelden, maar soms schiet de schrijver door. In: *de Volks-
krant*, 10-3-2018.
Thomas de Veen, Officers verzinnen om de dood te bezweten. In: *NRC
Handelsblad*, 23-3-2018.
Rick Moeiliker, Kijken naar de wereld vanaf de zijlijn. In: *Nederlands Dag-
blad*, 30-3-2018. (interview)
Anne van den Dool, De avond is ongemak. Op: *De Reactor*, 1-4-2018.
Lies Schur, Grenzeloze Fantastie. In: *De Telegraaf*, 9-4-2018.